

Ötven éve hunyt el a „békési” régészprofesszor, Banner János

2021. június 29-én volt 50 éve, hogy Budapesten elhunyt Banner János, a kiváló ősrégész, néprajzkutató és művelődéstörténész. Utolsó percig végigdolgozott élete során mindvégig hű maradt saját elvárásaihoz: *„Mentem a magam útján, mert az ember sohasem járhat a másén.”*¹ Régészeti kutatásai ma is példaértékűek, tudományos következtetései ma is stabil alapot jelentenek a mai és az eljövendő idők kutatóinak. Bár nem Békésen született (1888. március 6., Székudvar, Arad megye), gyermekkorát Békésen töltötte, s munkás élete során mindvégig szülőföldjeként szerette ezt a tájat. *„Sohasem vallottam magamat másnak mint békésinek, s azt hiszem ezután sem fogom, hiszen minden ifjúkori emlékem ide fűz”* – írta 80 éves korában.² Kemény munkával telt, hosszú kutatóévei alatt hűségesen vissza-visszatért fogadott pátriájába, egy-egy békési témájú dolgozat, ásatás idejére, mert mint mondta: *„Gazdag ez a terület, mint Alföldünk minden része, csak a kutató szakértelmét és ásját várja, amely bizonyára még sok figyelemre méltót találhat a föld alatt, amely évszázadok, évezredek óta gondosan megőrizte.”*³

Életrajzát megírták, munkásságát részletesen feldolgozták, így békésiként most városunkhoz való kötődését szeretnénk ismertetni. Itt ragadt rá a régiségek szeretete, a család és az iskola irányította választott hivatása, a régészet felé. Emlékezőként életének ezt a szegmensét szeretnénk most bemutatni.

Édesanyjuk korai halála után apja a család anyai rokonaira bízta Banner Jánost és testvéreit. 1896-ban hozták őket Békésre, itt a Petőfi u. 8. szám alatt laktak. Ez az első békési gyógyszerész, Koritsánszky Mihály leányának, özv. Wieland Jánosné Koritsánszky Apollóniának, a kedves „Grószki”-nak a háza volt. *„Nyolc éves voltam, amikor a millennium évében, nagyanyám házához, Békésre kerültem”* – írta visszaemlékezéseiben.⁴

Elemi iskoláit a boros-sebesi osztatlan, hatosztályos iskolában kezdte, majd Békésen a községi fiúiskolában fejezte be. 1898-ban kezdte a gimnáziumot, az ún. Kollégium épületében. Gyermekkorára emlékező írásaiból forrásértékű helytörténeti információkat gyűjthetünk a millennium korabeli békési középületekről is:

„Naponta elmentünk a Nagyház előtt – uraság házánaak mondta a hivatalos használat –, az udvarán is sokszor megfordultunk, de ugyan ki hívta volna fel figyelmünket nemes árkádjaira, szép és érdekes homlokzatára. Különös épület volt s ma is az. Magas pincéje, 10–15 lépcsőn megközelíthető földszintje és e fölött két emeletes magtára volt. Két-három szobában volt az uradalom központja, a pénztárral, saját telefonközponttal. Az épület többi része a grófi család céljait szolgálta, ha nagy véletlenül egyik-másik tagja itt tartózkodott, leginkább a téli nagy vadászatok idején. (El ne felejtsem: itt volt az uradalmi levéltár.)

A másik műemlék a művelődést szolgálta. Az öreg kollégium, kora ízlésének megfelelően épített, máig is szép teret záró épülete. A múlt század negyvenes éveiben épült a református

1 Békés–Kolozsvar–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Szerk.: Erdmann Gyula. Békés Megyei Levéltár, Gyula, 1990. 41.

2 Janttyik Mátyás Múzeum (JMM), L. sz.: Td.88.44.1.

3 Banner János: Várak Békés határában, Békési Élet VI. 1971. 2. sz. [285–290.] 290.

4 Békés–Kolozsvar–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Gyula, 1990. 11.

A család a Wieland-ház udvarán, középen ül a nagypapa, Wieland János, elől bal szélén a kis Banner János (Jantyik Mátyás Múzeum, L. sz.: F.3701)

tanügy szolgáltatásban, a katolikus földesúr legjelentékenyebb támogatásával. Sok szegény parasztfiút nevelt ez az épület, s a község első »múzeum«-át is magában foglalta.

Jártuk a körüljárós tornyú református templomot, sohasem figyelmeztetett bennünket senki a torony és templom nemes egyszerűségére, kitűnő térhatására, pedig ma már minden hozzáértő tudja, hogy az Alföld egyik legszebb kálvinista temploma.

Nap-nap után megfordultunk a Benedicty – egykor Koritsánszky – patika bolthajtású helyiségében s a mellette lévő ún. patika szobában, amelyet az államosítás utáni terjeszkedni akarás törölt ki a műemlékek sorából, pedig tudta, hogy mit alkot az az ismeretlen építőmester, aki 1821-ben építette. Sokat jártunk a Hajnal-házba. Sokat ültünk széles, árkádszerű magas folyosóján, de csak nemrég derült ki erről is, hogy jelentős polgári műemlék, mint ahogy az a Körös-parti Jantyik-ház, a polgárosult gazdag parasztház tipikus példája. (Itt született a festő Jantyik Mátyás.)⁵

Nagyanyja házában találkozott először a régiségek szeretetével: „Ekkor hallottam először múzeumról, s ekkor tudtam meg, hogy az arra való, hogy a régi idők emlékeit megőrizze. És ekkor kezdtek belém nevelni ezeknek a családi és történeti emlékeknek tiszteletét és megbecsülését.”⁶ Ennek hatására jött létre első saját gyűjteménye: „A gyűjtés óvatos körütekintéssel kezdődött a szobákban, színben, padláson. [...] A családi tanács látva a múzeum gyors fejlődését, a háromajtós szekrényt nekem adta s ezzel az épület kérdésének megoldása megindult a maga útján.”⁷

5 Ua. 13–14.

6 Ua. 12.

7 Ua. 18.

A középiskolás Banner János „házi múzeum”-a
(Jantyk Mátyás Múzeum, L. sz.: F.4392)

Az érettségiző Banner János
(Jantyk Mátyás Múzeum,
L. sz.: F.3704)

Banner János később is azt vallotta, hogy a gyűjtés a muzeológus legfőbb feladata. Mint régész, leglényegesebb feladatnak a leletanyag megmen-
tését, megtisztítását, restaurálását, konzervá-
lását, szakszerű nyilvántartásba vételét, biz-
tonságos és hozzáférhető módon való őrzését
tekintette. A múzeumi gyűjtőmunkának az
elvégzéséhez megfelelő, folyamatosan gyara-
podó szakismereteket kívánt és mindenekelőtt
fáradhatatlan szorgalmat, kitartó munkát, sőt, ki-
mondottan az úgynevezett „aprómunká”-t, illetve
az aprómunka pontos, következetes elvégzését. Elkép-
zelhetetlennek tartotta, hogy a múzeumban

végzett tudományos munka nélkül, attól füg-
getlenül, nem annak az eredményeit propa-
gálva, közkinccsé téve lehessen „népműve-
lési munká”-t végezni. Éppen ezért a múzeumi ismeretter-
jesztés fogalmi körét meglehetősen szűkre húzta meg, csak a
múzeumi tudományos munkához kapcsolódó, azon alapuló
tevékenységet ismerte el. A sajátos múzeumi, tehát más in-
tézmény által nem végezhető ismeretterjesztésnek volt a híve.

Gimnazistaként erősen érdeklődött a povádi – akkor még
ismeretlen korú – lelőhely iránt: „Povád már a századforduló
első éveiben az ígért földjébe tartozott s a vele való foglalkozás
még csak növelte a régi cserepek iránti érdeklődésemet” – írta.⁸

1905 nyarán, 17 évesen gyűjtést is folytatott itt diáktársaival:
„Nyáron olyan régiséggyűjtést végeztünk Povádon, amelyet ad-
dig tudtommal senki se végzett, de azóta – nem merném mon-
dani, hogy az én példámat követve – komolyabb és felkészült
formában többször is megismételtek, elsüllyedt városok vagy
éppen elsüllyedt hajók kincseinek kutatására.”⁹

1906-ban érettségizett, de súlyos mellhártyagyulladás mi-
att nem a többiekkel május 15-én, hanem külön miniszteri
engedéllyel június 14-én. Ez szerencsésen befolyásolta továb-
bi sorsát is, a családi tanács ugyanis úgy döntött, hogy mégse

folytassa a körükben élő hagyományt, egészségi állapotára való tekintettel nem kell pati-
kusnak lennie. Tanulmányait a kolozsvári egyetem jogi karán folytatta, de mivel „nem érez-
tem magam otthon ezen a biflázással foglalkozó pályán sehogysz”¹⁰, családi hozzájárulással
már a második félévben történelem–földrajz szakra iratkozott át. Itt alkalmat nyílt régészeti
stúdiumokat is hallgatni, s múzeumi munkába is bekapcsolódhatott. Végül pedig földrajz-
professzora, Cholnoky Jenő a néprajz tárgykörében írt dolgozatokat földrajzi disszertációnak
fogadta el. Bátyjáról, Benedekről írt nekrológiájában¹¹ így emlékezik vissza saját dolgozatára:

8 Békés–Kolozsvár–Jászberény–Szeged (Banner János emlékiratai 1945-ig). Gyula 1990. 18.

9 Ua. 22.

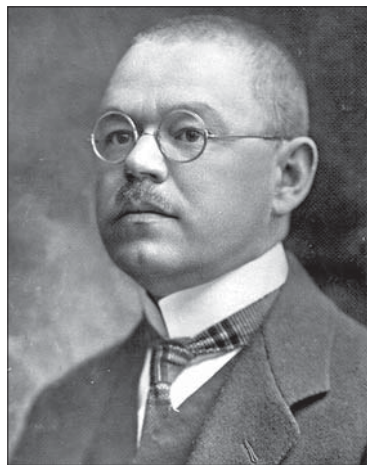
10 Ua. 23.

11 Banner János: Dr. Banner Benedek emlékének. Békési Élet 1970. 2. sz. [233–242.] 235.

„Az először kitűzött témát – Vác települése – megváltoztatni kértem. De, hogy lássa, nem a munkától akarok megszökni – hiszen szakdolgozat nélkül nem lehet vizsgázni –, azonnal elő is álltam a magam javaslatával. A nyarat úgy is otthon, Békésen töltöttem és szívesen feldolgozom a község népi építkezését. Ezen a területen [...] soha senki néprajzzal nem foglalkozott. Szót értettünk és én egyetemi dolgaim végeztével, 1909. június 29-én már beleírtam a dátumot frissen vásárolt rajzfüzetembe, megvettem a szükséges egyéb füzeteket, kölcsön kértem az Emperl Gyula lemezes, hat kazettás, harmonikás fényképezőgépet, és Banner Benedekkel együtt hozzákezdtem a munkához. Nem volt olyan utcája Békésnek, amelyiket be ne jártuk, és kevés olyan, ahol egy-két házat padlásával együtt meg ne néztünk volna. Délelőtt és este felé dolgoztunk a terepen, hol a városban, hol a tanyákon, délután rajzoltuk a települési térképet, rendeztük az anyagot, s mire vége lett a nyárnak, a két és fél hónapos munka eredményeként, örömmel vittem az eljövendő dolgozat feldolgozásra váró anyagát Kolozsvárra.” 1910-ben disszertációja megvédésével ledoktorál, 1911-ben középiskolai tanári oklevelet, 1914-ben régészet–néprajz szakos végbizonysítványt szerez. Szakdolgozata – kb. negyedére csökkentve, válogatott rajzokkal, de térképek nélkül – *A békési magyarság népi építkezése* címmel meg is jelent a *Néprajzi Értesítő* XII. évfolyamának (1911) 2–3. füzetében. Tanulmányai mind a mai napig nélkülözhetetlen forrása a népi építészettel foglalkozó néprajzosok számára. Feltehetően eredetileg disszertációjának része volt az 1913-ban ugyancsak a *Néprajzi Értesítő*ben megjelent *Békési cigány lakások* című kisebb írás is.

Friss diplomásként a jászberényi állami főgimnáziumba került helyettes tanárnak, 1913 májusában – mellékfoglalkozásként – megválasztották a Jászmúzeum őrévé. 1920-tól 1923-ig a szegedi főreáliskola tanára volt, emellett bekapcsolódott a szegedi múzeum munkájába is. 1923-tól magántanárként tárgyi néprajzot tanított a szegedi egyetemen, majd 1924-től a régészeti tanszéken kapott adjunktusi állást. Fiatalkori, pótolhatatlan megfigyeléseit felhasználva több kisebb békési témájú néprajzi írást is kiadott ezekben az években, a *Föld és Ember* 1924. évi folyamában megjelent *Adatok a békési határ XVIII. századi vízrajzához* című dolgozata máig alapvető forrásmunka. Feltehetően ez, a békési határ (az eredeti, nagy kiterjedésű határ) régi vízrajzának tüzetes felderítése során végzett terepmunkája lehetett Banner János első alapos „helyszíni gyakorlata”. De máig ható módszertani értékekkel bírnak *Adatok Békés megye településföldrajzához* (*Föld és Ember*, 1922), *A békési pásztorok élete a XVIII. században* (*Népünk és Nyelvünk*, 1929) és *A békési községi levéltárban őrzött Litterae Currentales viselettörténeti adatai* (*Népünk és Nyelvünk*, 1933) című írásai is.

Továbbra is figyelemmel követte diákkori kincsesbányájának, a povádi régészeti lelőhelynek sorsát, már régész-professzorként a szegedi egyetem hallgatóival 1925-ben két, 1927-ben pedig egy esetben gyűjtöttek itt. Ezek után jelentette meg az *Archaeologiai Értesítő*ben (1930) *A tiszai kultúra két ismeretlen lelőhelyéről* című dolgozatát, melyben elvégezte az újkőkori település kormeghatározását. Banner János szerint a lakóhelyszeretet formálásának és ébrentartásának feladata döntő mértékben a tudományos megalapozottságú helytörténetírásra és az arra támaszkodó, igényes népszerűsítésre hárul.

A friss diplomás Banner János
(Jantyk Máttyás Múzeum,
L. sz.: F.4391)

1937–1946 között a szegedi egyetem Régiségtudományi Tanszékének vezetőjeként tevékenykedett, majd 1946-tól a budapesti tudományegyetem Régészeti Tanszékének élére került, és nevelt fel több régészszakembert 1968-as nyugdíjazásáig. Az 1950–1960 közötti években több ásatási szezonon át feltárásokat – akkoriban a megye egyik legnagyobb szabású ásatása volt – is végzett fogadott pátriájában, Békés–Városerdő Várdomb elnevezésű részén (a terület ma közigazgatásilag Tarhoshoz tartozik). A sok évig tartó ásató munka során a Várdomb területén egy késő bronzkori erődített tellt (településdombot) tárt fel, az eredményekről több kisebb közlemény is napvilágot látott (Bronzkori házak a békési Várdombon – *Archaeologiai Értesítő*, 1955; Tarhos-Várdomb – *Archaeologiai Értesítő*, 1960). Az ásatás teljes feldolgozása azonban csak halála után, 1974-ben jelent meg német nyelven az *Acta Archaeologica Hungarica* sorozatban, *Mittelbronzezeitliche Tell-Siedlung bei Békés* címmel.

Kapcsolata diákkora városával sohasem szűnt meg, békési részről is évente érkeztek a születésnapjára kapott (1969) jókívánságokat az alábbi szavakkal köszönte meg: „... nem csak írásban, de írással is köszönöm, sőt fizetni is szeretnék érte, ha erőm engedi a város története két kérdésének tisztázásával, de legalább is a tisztázáshoz közelebb hozásával. Nem nagy dologról van szó. A két kérdés már

Régészek Békés–Várdombon 1959-ben, középen Banner János, mögötte balról jobbra Kalicz Nándor, Bóna István és Kemenczei Tibor (Jantyk Mátyás Múzeum, L. sz.: F.3720)

évek óta foglalkoztat engem, a másik 100, vagy talán inkább 200 esztendeje többeket, akik a község történetével szóban vagy írásban foglalkoztak, de különböző eredményre jutottak. Most talán közelebb vagyunk a megoldáshoz. Egyelőre ne legyen szó arról, miről van szó. Sajnos nem olyan eget verő ügyről, amely a városi rangot közelebb hozza.”¹² A levélben említett kérdés a békési vár helyének meghatározása volt, melyet az aprólékos kutatómunka, és az általa felfedezett *Intravillanum Oppidi Békés* című térkép alapján a Kastélyzugban határozott meg. A dolgozat a *Békési Élet* 1970/1. számában *A békési vár (castrum, castellum, palánk) földrajzi helye* címmel jelent meg, eredményét a tudományos szakma is elismerte, hatására többször is folytak ásatások az általa megjelölt

területen. A *Békési Élet* honismereti folyóirat szerkesztőinek köszönhetjük, hogy ezekben az években igyekeztek minél több kisebb-nagyobb írását leközzölni: 1970 – *Időjárási adatok Békésről; Hajnal István naplója Arany János békési tartózkodásáról*, 1971 – *A békési rév; A békési fafaragásról és a temetőkről*.

Utolsó nyilvános szereplése is Békésen zajlott le. Régóta szívügye volt, hogy egy békési régészeti leletekből álló kiállítást létrehozson. 1966-ban így írt erről: „*Arra gondoltam: nem*

12 JMM, L. sz.: Td.88.44.3.

lehetne egy szobát a Békésen előkerült anyagból berendezni, természetesen a csabai múzeum tulajdonjogának fenntartásával. Van ott a Várdombról kikerült anyagon kívül egyéb is. [...] Milyen szép és tanulságos kiállítást lehetne rendezni belőle.¹³ Próbálkozása – hosszas szervezés után – sikerrel járt, 1970. október 25-én megnyílt a Nagyházban a *Várak Békés határában* című régészeti kiállítás. Itt elmondott megnyitóbeszédében¹⁴ hangzott el az az örök érvényű gondolata, melyhez egész életében hű maradt: „... a cserép igazat mond, ha nem mi akarunk beszélni helyette”.

A hozzá közel állók tudták, hogy még élete utolsó napjaiban is Somlyai Gábor békési históriájának problémáit boncolgatta, a régi Békési Olvasó Társaságról írott munkáját rendezte sajtó alá a *Békési Élet* számára csakúgy, mint a békési vár hétköznapi életéről tervezett tanulmányokat. Sajnos ezek, sok más írásához (*A békési malmok; Egy gazdag békési polgár loomtára két szárazmalomban; Halászati jegyzetek Békésről, Szeghalomról, Vésztőről; A békési skanzen; A békési gimnázium múzeuma; Legendák Békés eredetéről*)¹⁵ hasonlóan kiadatlanok maradtak. A Banner Jánossal szembeni adóságokat valamelyest törlesztve a *Békési Élet* 1983-ban *Békés város a századfordulón*, majd 1988-ban *Arcok a gyerekkorból* címmel részleteket közölt helytörténeti szempontból rendkívül sok információval szolgáló visszaemlékezéseiből.

1988-ban, születésének centenáriumán Békésen és Hódmezővásárhelyen (amely régészeti kutatásainak másik célpontja volt) emlékülést rendeztek, a Nagyház falán emléktáblát avattunk a tiszteletére. Az emlékezések és méltatások 1989-ben *Banner János emlékezete* címen meg is jelentek. 1990-ben *Békés-Kolozsvár-Jászberény-Sze-*

Banner János megnyitja a „Várak Békés határában” című kiállítást, mellette Tábory György múzeumigazgató (Jantyk Mátyás Múzeum, L. sz.: F.3693)

Emléktábla a Nagyház falán (S. Turcsányi Ildikó felvétele)

13 JMM, L. sz.: Td.88.46.1.

14 Megjelent: *Banner János: Várak Békés határában*, *Békési Élet* VI. 1971. 2. sz. 285–290.

15 A kéziratok megtalálhatók a múzeumi Banner-hagyatékban.

ged címen egy kötetben emlékiratait (1945-ig terjedő időszak) is kiadták. (Hagyatékának városunkhoz köthető részét utódai ekkor ajándékozták a Jantyik Mátyás Múzeumnak.¹⁶)

Őszintén reméljük, hogy az ő példaértékű magatartása, ragaszkodása követőkre talál; hogy mi, ma itt élő emberek se csak lakóhelyünként, hanem valóban szűkebb hazánkként tiszteljük városunkat, miként azt Banner János tette: „*Tudományos munkám is a községgel kezdődött és úgy látszik azzal is fejeződik be. [...] Még sokszor visszatértem néprajzi, földrajzi és művelődéstörténeti kérdésekre, amelyek Békésről szólnak, bármilyen igénytelenek is voltak. [...] Az az igazság, hogy kisdíák koromtól érdekelt a múlt – az otthonommá lett község múltja és kiszélesítve az érdeklődést az egész Alföldre, sőt: az egész országra, ennek felderítésén dolgoztam utolsó nagy munkámig. [...] A jól végzett munka értékét nem a külsőségek adják, hanem a belső jó érzés, az elvégzett munka felemelő tudata.*”¹⁷

S. Turcsányi Ildikó

HÍREK

A Bethlen Gábor Alapítvány díjazottjai. A Bethlen Gábor Alapítvány (BGA) júniusi (Budapest, Országház) és szeptemberi (Budapest, Pesti Vármegyeháza) ünnepségén az alábbi személyek részesültek kitüntetésben.

2021. június 4.

Bethlen Gábor-díj

Bakos István

művelődéskutató,

a Bethlen Gábor Alapítvány (BGA)
kezdeményezője és kurátora

2021. szeptember 25.

Bethlen Gábor-díj

Andrásfalvy Bertalan

néprajzkutató, volt művelődési
és közoktatási miniszter

Márton Áron-emlékérem

Szövényi Zsolt

pedagógiai szakíró

Teleki Pál-emlékérem

Beke István és Szócs Zoltán
terrorizmus vádjával elítélt
székely fiatalemberek

Grezsza István

miniszteri biztos

Gyurácz Ferenc

irodalomtörténész

Kassai Lajos

lovásíjász

Ismerős Arcok

zenekar

Székelyföld jövőjéért ösztöndíj

Varga Andrea

egyetemi hallgató

Ónodi Henrietta

egyetemi hallgató

16 JMM, L. sz.: Td.88.44.1.-34.; JMM, L. sz.: Td.94.51.1.-92. és 94.1.1.-14.

17 JMM, L. sz.: Td.88.44.1.